

Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi

Nuri SAĞLAM*

EN GENİŞ ANLAMıyla “edebiyatın tarihi” olarak bilinen “edebiyat tarihi” kavramının, bugüne kadar ittifakla kabul görecekt kapsamlı bir tarifi yapılamamıştır. Batı’da edebiyat tarihinin bir bilim dalı haline gelmesinde büyük katkıları olan Gustave Lanson, edebiyat tarihini, “medeniyet tarihinin bir kısmı”¹ olarak niteler. Bizim edebiyatımızda bu konuya dair ilk ciddi çalışmaları yapan Fuad Köprülü de Lanson’la aynı düşünceyi paylaşır ve edebiyat tarihini “Bir milletin geçmişteki fikrî ve hissî hayatını göstermek itibariyle medeniyet tarihinin, yani bir milletin umumî tarihinin parçalarındandır.”² şeklinde tavsif eder. Köprülü’den sonra edebiyat tarihi alanında eser veren birçok yazar tarafından da aşağı yukarı benzer şekillerde ifade edilen bu kavram, daha açılmayıcı bir söyleyişle “bir milletin edebiyatının asırlar boyunca gösterdiği tekâmülü tam olarak inceleyen; edebî oluş ve cereyanları bir bütün olarak ele alıp onların siyasî, içtimaî, ruhî ve fikrî muhit ve şartlarla ilgi ve münasebetini tayin ederek ve estetik değerini belirterek açıklayan bir bilim dalı”³ şeklinde tanımlanabilir. Ancak bunun da edebiyat tarihi çalışmalarında izlenen metot ve usul farklılıkları sebebiyle nihai bir tarif olmaktan çok uzak olduğunu peşinen belirtmek gerekir. Diğer bir deyişle edebiyat tarihi kavramının tek ve kapsamlı bir tarifi bile henüz yapılabilmiş değildir. Bu cümleden olarak bu yazımızda Türk edebiyatı tarihi çalışmalarının tarihiyle birlikte bugüne kadar dört başı mamur bir Türk edebiyatı tarihi yazılamamasının sebeplerini bu konulara dair ortaya konmuş görüşlerden hareketle takip etmeye çalışacağız.

*Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1 Gustave Lanson, *Târîh-i Edebiyatta Usul*, çev. Yusuf Şerif, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1926, s. 5.

2 Fuad Köprülü, “Türk Edebiyatı Tarihinde Usul”, *Edebiyat Araştırmaları-1*, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s. 4.

3 Faruk K. Timurtaş, “Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?”, *Türk Kültürü*, Mayıs 1963, sy. 7, s. 28–30.

1. Türk edebiyatı tarihi çalışmalarının tarihi

Batı'da edebiyatın özellikle şiir türünü konu edinen çalışmalar XV-XVI. asırlardan itibaren görülmekle birlikte hem bu türe münhasır, hem de genel edebiyat tarihi çalışmaları ancak XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkma-ya başlar ve edebiyat eleştirisi kuramlarıyla birlikte gelişimini sürdürür. Edebiyat tarihi ile edebiyat eleştirisi genel edebiyat biliminin birleşebilen fakat birleşmek zorunda olmayan birbirinden farklı iki ayrı disiplini olarak düşünülmele beraber gerek Batı'da, gerekse bizim edebiyatımızda ortaya konan edebiyat tarihi çalışmalarına, edebiyat tarihçisinin aynı zamanda tenkitçi kimliğinin de yansıdığı yahut hiç değilse kendisini hissettirdiği gözlemlenir. Bununla beraber edebiyat tarihi yazımının ne ölçüde edebî tenkidi içerdiği ve bu tenkidin hangi değer yargılarına göre yapıldığı yahut yapılması gerektiği Batı edebiyatlarında bugün bile tartışma konusu olmaktan uzak değildir. Hatta objektif olmak endişesiyle edebiyat tarihinin tenkitsiz yazılması gerektiğini savunan rölâivist görüş hâlâ güncelliğini korumaktadır.⁴ Ancak "Edebiyat tarihçisinin edebiyat teorisi ve tenkitle ilgili olmadığı görüşü yanlıştır. Çünkü şimdi varlığını sürdüren sanat eseri, ister dün yazılmış olsun, ister bin yıl evvel yazılmış olsun, doğrudan doğruya incelenebilecek durumdadır. Edebî eser devamlı olarak tenkit prensiplerine başvurmadan incelenip değerlendirilemez. Edebiyat tarihçisi tenkitçi olmak zorundadır."⁵ Zira onun, edebiyat tarihinin ana malzemesi sayılan edebî esere yaklaşım felsefesi ortaya koyduğu çalışmanın da esasını oluşturmaktadır. Nitekim ayrı ayrı eleştiri kuramlarına yahut bunların birkaçına birden bağlı edebiyat tarihi anlayışları böylelikle ortaya çıkmıştır. "Buna göre edebî eser ve şahsiyetlerin birbiriyle olan ilişkileri, fikir akımları, edebî eserden hareketle çağının kültürü, medeniyeti, estetik zevki, edebî eseri doğuran psikolojik, sosyolojik amiller, edebî nesillerin ve akımların birbiriyle ilişkileri, farklı milletlerin edebiyatlarının mukayeseleri gibi değişik edebî anlayışlara dayanan edebiyat tarihleri yazılmıştır."⁶ Bu cümleden olarak Batı edebiyatında Thomas Warton'un sadece şiiri konu edinen *İngiliz Şiirinin Tarihi* adlı eseri 1774-1781; François Granet'nin modern edebiyat tarihinin başlangıcı sayılan 12 ciltlik *Edebî Eserler Üzerine Düşünceler* adlı eseri de 1736-1740 yılları arasında yayımlanır. Bunu takiben 1772'de İtalyan, 1795'te Alman, 1822'de Rus, 1828'de Fransız, 1841'de Amerikan, 1845'te İspanyol, 1864'te de ilk İngiliz edebiyatı tarihlerinin yayımlandığı görülür.⁷

4 Bu konuda bkz. Dr. Nuran Özyer, "Edebiyat Tarihi Yazımı ve Edebiyat Eleştirisi", *Batı Edebiyatları Araştırma Dergisi*, Güz 1979, sy. 2, s. 88-92.

5 Rene Wellek ve Austin Warren, *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983, s. 53.

6 Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, s. 206.

7 R. Escarpit, "Edebiyat Tarihinin Tarihi-III: XIX. Asır Edebiyatı", çev. Cemil Meriç, *Hareket*, Mart 1980; sy. 13 (175); s. 12-19.

Batı edebiyatında XVIII. yüzyıla dayanan edebiyat tarihi çalışmalarının⁸ bizim edebiyatımızda -şairler ve eserleri hakkında kısa bilgiler verdiği için bazı araştırmacılara göre edebiyat tarihi sayılan tezkireleri nazarı itibara almazsak- XIX. yüzyılın sonlarına doğru görülmeye başladığını söylemek mümkündür.⁹ Zira Ziya Paşa'nın 1874 yılında yayımladığı *Harâbât*¹⁰ adlı antolojisinin manzum mukaddimesindeki "Ahvâl-i Şuarâ-yı Rûm" başlıklı bölümde divan şairlerini "kudema, evâsıt, evâhir" başlıkları altında tasnif ederek kısmen de olsa ilk defa geleneksel tezkirecilik anlayışının dışına çıktığını görürüz. Edebiyat tarihi adını taşıyan ilk eser¹¹ Abdülhalim Memduh tarafından 1889 yılında yayımlanır ve Batılı modern metotlarla kaleme alınan Türk edebiyatı tarihi çalışmaları, tezkirecilik geleneğinden modern edebiyat tarihçiliğine geçişin ilk hamlesi diyebileceğimiz bu eserden sonra görülmeye başlar. Bu çalışmalarda tezkirelerden farklı olarak Türk edebiyatının bazı metotlar çerçevesinde kronolojik bir tasnife tabi tutuldukları ve dönemlere ayrıldıkları görülmür. Ancak Mehmet Fuad Köprülü'nün *Türk Edebiyatı Tarihi*'ne¹² gelinceye kadar bütünüyle Batılı bilimsel metotlarla yazılmış bir edebiyat tarihine rastlamak yine de mümkün olmayacaktır. Nitekim Köprülü bu konuda şunları söyler: "En az yedi asırdan beri muntazam ve devamlı bir inkişaf ve tekemmül hayatı arz eden ve büyük, cengâver bir milletin fikrî ve medenî hayatını göstermek itibarıyla çok dikkate şayan olan Türk edebiyatı tarihi, henüz müverrihine tesadüf edemedi. Mister Gibb'in, Türk edebiyatını yalnız Osmanlı şiiri addetmek suretiyle, pek eksik bir tahlilin, eksik bir terkibî mahsulü şeklinde ortaya koyduğu *Osmanlı Şiir Tarihi*'yle, Türkçe, Fransızca, İtalyanca, Almanca bazı küçük ve manasız eserleri göz önüne almıyoruz; çünkü onlarda ilmi bir usule bağlılık şöyle dursun hatta alelade tasvir ve tahkiye usulüne bile tâbi olunmamış, ne eserler, ne de müessirler tedkik olunmuştur; hâlbuki millî ihtiyacımızı tamamıyla karşılayabilecek bir Türk edebiyatı tarihi, ilmin en son usullerine bağlı kalınarak vücuda getirilmiş, uzun ve inceden inceleme tahliller mahsulü bir terkip eseri olmalıdır."¹³

8 Bu konuda geniş bilgi için bkz. R. Escarpit, "Edebiyat Tarihinin Tarihi-III: XIX. Asır Edebiyatı", çev. Cemil Meriç, *Hareket*, Ekim-Aralık 1979, sy. 8-10, s. 23-35 ve Mart 1980, 13, s. 12-19. Bu yazının tamamı için ayrıca bkz. Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, 1. baskı, İstanbul: İletişim Yay., 1998, c. I, s. 379-432.

9 Her ne kadar XVIII. yüzyıldan itibaren bazı Batılı yazarlar özellikle de İtalyanlar tarafından Türk edebiyatı ile ilgili eserler yazılmışsa da -G. B. Donado'nun *Türk Edebiyatı Üzerine Görüşler*'i (Venedik, 1688) ile G. Toderini'nin *Türk Edebiyatı* (Venedik, 1787) adlı eserleri bunlar arasındadır- bu eserler modern birer edebiyat tarihi olmaktan uzaktırlar.

10 Ziya Paşa, *Harâbât*, 3 cilt, İstanbul: 1291-1292 [1874].

11 Abdülhalim Memduh, *Târîh-i Edebiyât-ı Osmaniye*, İstanbul: Mahmudbey Matbaası, 1306, 134 s.

12 Köprülü Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Matbaa, 1926, 386 s. (İlk baskısı 1921 yılında yapılan bu kitap, 1926 yılında birtakım değişiklik ve ilavelerle ikinci defa basılmıştır.)

13 Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", *Edebiyat Araştırmaları-1*, Ankara: TTK Basımevi, 1986, s. 22-23.

Köprülü bu ifadesiyle kendi çalışmasına gelinceye kadar söz konusu özellikleri havi herhangi bir edebiyat tarihi vücuda getirilmediğini ileri sürmektedir. Gerçekten de Köprülü'den önce ortaya konan edebiyat tarihi çalışmaları, Türk edebiyatını bazı dönemlere ayırmış olmakla beraber “ilmin son usullerine bağlı kalınarak vücuda getirilmiş uzun ve inceden inceye tahlil” yahut “terkip” eseri olmaktan çok uzaktırlar. Bu çalışmalarda dikkati çeken en önemli hususiyet, yazarların kendilerine göre belirledikleri bazı ölçüler muvacehesinde Türk edebiyatını belli dönemlere ayırarak tasnif etmiş olmalarıdır.

Bizim edebiyatımızda edebiyat tarihi adını taşıyan ilk kitabın Abdülhalim Memduh'un *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'si olduğunu yukarıda zikretmiştik. Kitabını üç bölüm halinde tasnif eden yazar, Türk edebiyatı tarihini iki devreye ayırır. Evvelâ edebiyat hakkında genel bilgiler verdikten ve Türk edebiyatı üzerinde Acem edebiyatının olumsuz etkilerinden bahsettikten sonra nazımda Fuzulî, nesirde de Sinan Paşa'dan evvelki şair ve yazarların Acemleri taklit ettikleri için Türk edebiyatı tarihi içinde mütalâa edilemeyeceklerini ileri sürer. Dolayısıyla Türk edebiyatını XV. yüzyıldan itibaren başlatan yazar Akif Paşa'yı yenileşme devrinin başlangıcı sayarak XV.-XIX. yüzyıllar arasındaki edebiyat tarihini belli şahsiyetler ve eserleri etrafında iki devre halinde hulâsa eder.¹⁴

Şehabeddin Süleyman ise aynı adı taşıyan eserinde¹⁵ Türk edebiyatını XII. yüzyıl sonu ile XIII. yüzyıl başlarından itibaren ele alarak Servet-i Fünûn edebî ekolü sonuna kadar getirir. Âşık Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar geçen zamanı birinci devir; Akif Paşa'dan Rezaizade Mahmud Ekrem'e kadar olan süreci ikinci devir; Muallim Naci, İsmail Safa ve Nabizade Nazım dönemini “Fetret-i Edebiye” ve Servet-i Fünûn edebî ekolünü de üçüncü devir olarak tasnif eder ve böylelikle Türk edebiyatı tarihini üç devreye ayırmış olur.

*Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*¹⁶ adıyla yayımlanan bir başka eser de Faik Reşad'a aittir. Yazar kitabını 3 cilt halinde tasarlamış fakat sadece birinci cildini yayımlayabilmiştir. Türk edebiyatının nazım kısmını Âşık Paşa'dan başlatarak bazı tanınmış şairlerin adlarına göre 12 devreye ayırmış fakat seçtiği şairlerin nasıl bir edebî devir vücuda getirdikleri hususunda herhangi bir bilgi vermemiştir.¹⁷

14 Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Nurullah Çetin, “Türkçede İlk Edebiyat Tarihi”, *Türko-loji Dergisi*, 1991, c. IX, sy. 1, s. 143–152.

15 Şehabeddin Süleyman, *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul: Sancakyan Matbaası, 1328, 378 s.

16 Faik Reşad, *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, İstanbul: Zerafet Matbaası, ts., 399 s.

17 Mehmed Fuad Köprülü'nün ağır bir üslupla eleştirdiği bu eser (“Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında”, *Bilgi Mecmuası*, 1329, sy. 2, s. 185–196.) aradan yaklaşık 10 yıl geçtikten sonra Köprülü'nün Ali Emîri Efendi ile girdiği münakaşalarda yeniden bahis konusu edilmiştir. Bu konuda bkz. Nuri Sağlam, “Ali Emîri Efendi ile Mehmed Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar I”, *İlmî Araştırmalar*, 2000, sy. 10, s. 113-134, ve a.mlf., “Ali Emîri Efendi ile Mehmed Fuad Köprülü Arasındaki Münakaşalar II”, *İlmî Araştırmalar*, 2001, sy. 11, s. 89–98.

Ali Ekrem'in ders kitabı olarak hazırladığı aynı adı taşıyan eserinde¹⁸ ise Türk edebiyatı tarihinin devirlere ayrılmadığını görürüz. Yazar, eserinin "Edebiyât-ı Kadîmenin İcmâl-i Tarihîsi" başlıklı girişinde Türk edebiyatının sadece "Devr-i Cedîd" adını verdiği Tanzimat sonrasını bahis konusu edeceğini ancak yeri geldikçe eski dönem hakkında da bilgi vereceğini ifade eder.

Buraya kadar bahis konusu ettiğimiz edebiyat tarihi çalışmalarının modern edebiyat tarihçiliği bağlamında, yazarların kendilerine göre yaptıkları bazı tasnif farklılıklarından başka herhangi bir yenilik getirmedikleri görülmektedir. Mehmed Fuad Köprülü, Darülfünun'da okuttuğu ders notlarından oluşan küçük hacimli *Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri*¹⁹ adlı ilk edebiyat tarihi denemesinde, hem Osmanlıdan önceki hem de Osmanlı sınırları dışındaki Türk edebiyatını da edebiyat tarihimizin alanı içine alarak kendisinden önceki çalışmalarda görülmemeyen bütüncül, yeni ve modern bir edebiyat tarihi çığır açmıştır. Köprülü'nün bu ilk denemesinin ardından Mehmed Hayreddin'in yayımladığı *Tarih-i Edebiyat Dersleri*²⁰ adlı eseri ise yine Köprülü'den önceki çalışmalar gibi oldukça sübjektif görüşler barındıran ve edebiyat tarihimizi de aynı görüşler doğrultusunda çeşitli devrelere ayıran küçük bir ders kitabı olmaktan öteye geçememiştir.

Modern metotlarla yazılan ilk edebiyat tarihi çalışması Köprülü'nün Şehabeddin Süleyman'la birlikte kaleme aldıkları *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*²¹ adlı eserdir. Bu kitapta Türk edebiyatı tarihini iki büyük devreye ayıran yazarlar, Âşık Paşa'dan Akif Paşa'ya kadar Arap ve Acem edebiyatlarının tesirinde gelişen Türk edebiyatını birinci devre, Akif Paşa'dan itibaren Batı edebiyatından beslenen ve halen devam eden süreci de ikinci devre olarak nitelemektedirler. Bu iki büyük devreyi alt başlıklar halinde ara dönemlere ayırarak incelemişlerdir. Kitabın muhtemelen Köprülü tarafından kaleme alınan "Mukaddime" ve "Medhal" bölümlerinde toplum-edebiyat ilişkileri, edebî eserlerin ortaya çıkış sürecindeki sosyolojik, psikolojik ve fizyolojik etkenler, edebî eserin vücuda getirdiği tesirler, edebiyatın diğer güzel sanatlarla olan ilişkisi, siyasî, sosyal, endüstriyel ve coğrafi şartların edebiyat üzerine etkilerine dair ilk defa kayda değer bilgiler verilmiştir. Ayrıca Türkler, Türk dilleri ve medeniyetleri, eski Türk edebiyatı, Osmanlıdan önceki Anadolu Türkleri, Selçuklular, Selçuklu dilleri ve medeniyeti, Mevlâna, Sultan Veled ve Yunus Emre'den bahsedilmektedir.²²

18 Ali Ekrem, *Tarih-i Edebiyât-ı Osmâniye*, cüz. 1, İstanbul, 1328, 288 s.

19 Köprülüzade Fuad, *Türk Tarih-i Edebiyatı Dersleri*, İstanbul, 1329, 80 s. [5 forma halinde yayımlanan bu eserin devamı bir yıl sonra 9 forma halinde *Türk Tarih-i Edebiyatı Derslerinden* (İstanbul, 1330, 144 s.) adıyla yayımlanmıştır.]

20 Mehmed Hayreddin, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, Konya: Vilâyet Matbaası, 1330, 104 s.

21 Köprülüzade Mehmed Fuad ve Şehabeddin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 1332, 292 s.

22 Bu eser, modern bir edebiyat tarihinin tasnifi, metod ve kaynakları konusunda kendinden sonra yazılacaklara geniş bir ufuk açmış olmakla birlikte bazı mühim eksiklikleri de ihtiva etmektedir. Zira belki bir zuhul eseri olarak bu kitapta Yavuz Sultan Selim'den hiç bahsedilmemiş olması Ali Emîrî Efendi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu konuda bkz. Nuri Sağlam, a.g.y.

Köprülü'nün ilk baskısı 1921'de yapılan 1926'da da değişiklik ve ilâvelerle son şeklini almış olan *Türk Edebiyatı Tarihi*²³ ise bilimsel ve akademik ilk edebiyat tarihi olarak kabul görmekte ve önemini hâlâ korumaktadır. Zira bizdeki edebiyat tarihi anlayışı bu eserle değişmiş, Türk edebiyatı ve Türk dilini Azerî ve Çağatay sahalarını da kuşatacak şekilde bir bütün olarak ele alma geleneği bu eserle başlamıştır. Türk tarihinde biri İslâmiyet'in kabulü, diğeri de Batı medeniyetine yöneliş olmak üzere iki büyük dönüm noktası bulunduğunu düşünen Köprülü, eserini İslâmiyet'ten önce, İslâmiyet'ten sonra ve Batı medeniyetine yöneliş olmak üzere üç bölümden oluşturmayı tasarlamış ancak başlangıçtan XV. Yüzyıla kadar olan devreyi kaleme alabilmiştir. Kısa bir girişten sonra İslâm'dan önceki Türk edebiyatını konu edinen birinci bölümde; Türk tarihini, Türk medeniyetini, Türk lehçe ve alfabelerini, millî Türk destanlarını, ilk şiirleri ve ilk şairleri incelemektedir. İslâm'dan sonraki Türk edebiyatını ele aldığı ikinci bölümde ise; İslâm medeniyeti ve Türkler, Arap edebiyatı, Acem edebiyatı, tasavvuf, vezin ve şekilleri, İslâmî Türk edebiyatının başlangıcı, Karahanlı, Selçuklu ve Moğol edebiyatları, XIII. yüzyıl Anadolu Türk edebiyatı ve XIV. yüzyıl Çağatay edebiyatı üzerinde durmaktadır. Köprülü, bundan sonraki dönemi yazmadığı için Türk edebiyat tarihçiliği açısından fevkalâde önemli olan bu eser maalesef yarım kalmıştır. Ancak bu haliyle bile kendisinden sonra yazılacak olan edebiyat tarihlerine hem metot, hem de edebiyatın tasnifi konularında geniş bir ufuk açtığı muhakkaktır.

Köprülü'nün bu eserinin ilk baskısının ardından İbrahim Necmi'nin yayımladığı *Tarih-i Edebiyat Dersleri*²⁴ adlı kitabı adından da anlaşılacağı üzere bir ders kitabı olarak hazırlanmıştır. Edebiyat tarihini "bir milletin hayât-ı fikriyesinin tarihi" olarak gören İbrahim Necmi, eserini sosyal hayatın edebiyat üzerindeki etkisini esas alan bir anlayışla hazırlama yoluna gitmiştir. "Kadîm" ve "cedîd" olmak üzere iki devreye ayırdığı Türk edebiyatının başlangıçtan Mütercim Asım'a kadar olan sürecini "kadîm", Mütercim Asım'dan sonraki dönemini de "cedîd" olarak adlandırmış ve her iki devreyi de yarımsar asırlık periyotlar halinde iki ayrı ciltte incelemiştir. Eserin "Eski Edebiyatımızın Tarihine Bir Nazar" alt başlığıyla yayımlanan birinci cildi -edebiyat tarihi, Türk dili, Orhun abideleri, Kutadgu-Bilig, Atabetü'l-Hakayık, Osmanlı edebiyatının devirleri, Mevlâna, Sultan Veled ve Yunus Emre'den kısaca bahsedilen girişi müteakip- XIV. yüzyıldan başlamaktadır. "Edebî Teceddüdümüzün Zuhur ve Tekâmülü" alt başlığını taşıyan ikinci cildi ise Mütercim Asım'dan itibaren Tanzimat, Servet-i Fünun ve Millî Edebiyat dönemlerinin başlıca şair ve yazarlarını ihtiva etmektedir.

23 Köprülüzade Mehmed Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. baskı, İstanbul: Millî Matbaa, 1926, 386 s.

24 İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri*, 2 cilt, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1338, 605 s.

İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*²⁵ adıyla yayımladığı eserinin giriş bölümünde Türk edebiyatını İslâmiyet'ten önceki "kavmî Türk edebiyatı", İslâm tesiri altında yeni bir mahiyet alan "Türk ve İslâm edebiyatı" ve Batı tesiriyle ayrı bir kimliğe bürünen "Türk asrî edebiyatı" olmak üzere üç büyük devreye ayırmakta ve Türk edebiyatındaki bu üç devreyi Türk milletinin tarihte geçirdiği üç büyük merhaleye dayandırmaktadır. Devirlerin tasnifinde Köprülü'yü takip eden İsmail Habib, eserinin adından da anlaşılacağı üzere sadece üçüncü devreyi yani Batı tesirindeki Türk edebiyatını kaleme almış ve kendisinden önceki edebiyat tarihçilerinden farklı olarak Fransız edebiyatının Türk edebiyatı üzerindeki tesirlerini de bahis konusu etmiştir. Bununla birlikte kitapta oldukça sık rastlanan hatalı ve yanlış bilgilerin eserin bilimselliğine gölge düşürdüğünü de belirtmek gerekir.²⁶

İsmail Hikmet'in *Türk Edebiyatı Tarihi*²⁷ adlı 4 ciltlik eserinin ilk cildi 1800–1876, ikinci cildi 1876–1895, üçüncü cildi 1895–1908, dördüncü cildi ise 1908'den eserin yayımlandığı 1925 yılına kadar olan süreci ihtiva etmektedir.

Agâh Sırrı Levend'in *Edebiyat Tarihi Dersleri*,²⁸ türünün Lâtin harfleriyle yazılmış ilk ürünüdür. Adından da anlaşılacağı üzere yazarın çeşitli liselerde verdiği edebiyat tarihi derslerinin notlarından oluşmaktadır. Eser bir ders kitabı olarak hazırlanmış olmakla birlikte döneminin önemli başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Bu eserin dikkat çeken özelliği Türk dili ve edebiyatını bir bütün olarak ele alması ve edebiyat tarihini şair ve yazarlara göre değil edebî türlerin gelişimine göre özetlemesidir.

*Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*²⁹ adıyla yayımladığı kitabında, Türk edebiyatını "İslâmlıktan Önce Türk Edebiyatı" ve "İslâmlıktan Sonra Türk Edebiyatı" olmak üzere iki büyük döneme ayıran Sadettin Nüzhet Ergun, kitabını tıpkı Agâh Sırrı gibi edebî türlerin gelişimine göre tasnif etmiş ve ele aldığı şair ve yazarları eserlerinden verdiği örnekler çerçevesinde anlatmıştır.

25 İsmail Habib, *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340, 702 s. Bu eser daha sonraları *Edebî Yeniliğimiz* (1. baskı, 1932) ve *Yeni Edebî Yeniliğimiz* (1. baskı, 1940) adlarıyla muhtelif baskılar yapmıştır.

26 Buna bir örnek olarak bkz. *Ruşen Eşref Üneydin'dan Hasan Âli Yücel'e "Diyorlar ki" İçin Bir Mektup*, Nuri Sağlam (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2001, s. 25–30. Ruşen Eşref, İsmail Habib'in bu eserinde kendisine ayrılan sayfalardaki yanlış ve hatalı bilgileri 6 madde halinde sıralamaktadır.

27 İsmail Hikmet, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü: Azer-neşir, 1925–1926, 1454 s.

28 Agâh Sırrı, *Edebiyat Tarihi Dersleri*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1932, 470 s. Bu kitabın daha sonraki tarihlerde basılan ikinci cildinde sadece Tanzimat edebiyatı ele alınmış (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1934, 391 s.), üçüncü cildinde ise (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1938, 358 s.) Servet-i Fünûn ve Fecr-i Ati edebiyatlarıyla birlikte "Üç Şair" başlığı altında Mehmed Akif, Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'e ayrı bir bölüm tahsis edilmiştir.

29 Sadettin Nüzhet, *Tanzimata Kadar Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri*, İstanbul: Suhulet Kitabevi, 1931, 705 s.

Mustafa Nihat Özön'ün *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*³⁰ adlı eserinde Tanzimat'tan sonraki edebî süreç yine edebî türlerin gelişimi esas alınarak örnek metinler etrafında incelenmiştir. Hüseyin Namık Orkun, bu kitabı tanıtan bir yazısında "Bu eseri bir mektep kitabı zannetmeyiniz. Eserdeki malûmat azim bir yığın halinde ve tam manasıyla komprime olarak verilmiştir. Binaenaleyh edebiyat tarihi kitaplarımızda çok sık tesadüf edilen şişirme ve fuzuli uzatma, mevzudan çıkma, lüzumsuz haşiyelerle doldurmalar bu eserde tesadüf edemezsiniz."³¹ ifadelerini kullanmaktadır.

Orhan Rıza'nın yine liseler için hazırladığı *Türk Edebiyatı Tarihi*³² ise o güne kadar bu vadiye yazılan bütün eserlerin dağınık, noksan yahut metinlerle şişirilmiş olduğu iddiasıyla kaleme alınmış ve Türklerin İslâmlık'tan önceki kaynaklarından eserin yazıldığı döneme kadar geçen edebî süreç 189 sayfa içinde özetlenmiştir.

Liselerin son sınıflarında okutulmak üzere Hıfzı Tevfik Gönensay ile Nihat Sami Banarlı'nın ortaklaşa hazırladıkları ve İslâmlıktan önceki Türk hayatıyla birlikte XIII. yüzyıldan Tanzimata kadar Anadolu, Çağatay, Azeri edebiyatlarıyla halk edebiyatını yüzyıllık dönemler halinde kaleme aldıkları *Türk Edebiyatı Tarihi*;³³ Nihal Atsız'ın başlangıçtan Büyük Selçukluların sonuna kadar Türk edebiyatının geçirdiği süreci inceleyen *Türk Edebiyatı Tarihi*;³⁴ yine Hıfzı Tevfik Gönensay'ın Tanzimattan itibaren eserin yazıldığı döneme kadar olan süreci konu edinen *Türk Edebiyatı Tarihi*;³⁵ Nihad Sami Banarlı'nın destan devrinde Tevfik Fikret'e kadar şair ve yazarları eserlerinden verdiği örneklerle anlattığı *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*;³⁶ Vasfi Mahir Kocatürk'ün, Türk edebiyatını

30 Mustafa Nihat Özön, *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1934, 793 s. Yazar bu eseri, bazı değişiklikler ve düzeltmeler yaptıktan sonra *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, 483 s.) adıyla yeniden yayımlamıştır.

31 Hüseyin Namık Orkun, "Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı Tarihi", *Ülkü*, Mayıs 1936, sy. 39, s. 233-236.

32 Orhan Rıza, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Suhulet Basımevi, 1934, 189 s.

33 Hıfzı Tevfik Gönensay ve Nihad Sami Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1942, 252 s.

34 Atsız, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Işık Basımevi, 1943, 76 s. Bu eser hakkında da bir tanıtım yazısı kaleme alan Hüseyin Namık Orkun, "Filhakika bugün için hiçbir ilmî kıymeti kalmamış olan Köprülüoğlu'nun *Türk Edebiyatı Tarihi*'nden sonra bu mevzu tekrar ele alınarak ciddi bir surette işlenmesi gerekti. İşte bu vazifeyi Atsız başarmıştır." iddiasında bulunmaktadır. Bkz. Hüseyin Namık Orkun, "Türk Edebiyatı Tarihi", *Çınaraltı*, İstanbul, 1944, c. V, sy. 120, s. 12-13 ve 15.

35 Hıfzı Tevfik Gönensay, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1944, 245 s.

36 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Yedigün Yay., 1948, 424 s. Bu eserin genişletilmiş ikinci baskısı MEB tarafından önce fasiküller halinde yayımlanmış sonra da iki ciltlik büyük boy bir kitap halinde basılmıştır (Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 2 cilt, 1366 s.). Eserin Tevfik Fikret'e kadar olan kısmı yazarın sağlığında yayımlanmış, geri kalan kısmı da yazarın notlarının tanzimi suretiyle Nermin Suner Pekin tarafından düzenlenmiştir. Kitap fasiküller halinde yayımlanırken Hikmet İlaydın'ın yazdığı bir tenkit yazısında eserde göze çar-

başlangıçtan XIV. yüzyıla kadar özetlediği ve bu tarihten itibaren halk, divan ve tekke edebiyatlarını yüzer yıllık dönemler halinde kaleme aldıktan sonra Batılılaşma sürecini 1960'lı yıllara kadar incelediği *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*;³⁷ Ahmet Kabaklı'nın 5 cildi bulan *Türk Edebiyatı Tarihi*³⁸ aynı metotlarla yazılmış ve kendilerinden öncekileri taklit ve tekrar etmekten pek de öteye geçememişlerdir. Bununla beraber Türk edebiyat tarihi anlayışının gelişimi ve edebiyat tarihi çalışmalarının aktığı mecrayı takip etmek bakımından kayda değer çalışmalar olduklarını belirtmek gerekir.³⁹

İsim, metot ve tasnif bakımından bütün bu çalışmalardan farklı oluşu itibarıyla burada Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*⁴⁰ adlı eseri üzerinde ayrıca durmak lâzım geldiği kanaatindeyiz. Evvelâ Asaf Halet Çelebi'nin "Edebiyat tarihi yazarlar için yeni baştan bir tasnif yapılması pek yerinde bir harekettir. Bunu ilk defa Ahmet Hamdi'de görüyorum. Hiç olmazsa eserine ilmî ve itiraz kabul etmeyen bir ad vermiştir."⁴¹ ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, eserine bu dönemi konu edinen diğer çalışmalardan farklı bir ad veren Tanpınar, edebiyat tarihine giriş kapısı olarak gördüğü Bruneti-ère'in türlerin gelişmesi, Taine'in zaman ve çevre özellikle de Thibaudet'nin nesiller teorilerinden faydalanmış fakat konuların akışı içinde zaman, mekân, çevre, ırk, ekol, kültür, medeniyet gibi edebiyat tarihini etkileyen diğer faktörleri de nazariyitbara alarak daha önce kullanılmış metotlara bağlı kalmaksızın yeni bir metot diyebileceğimiz hususî bir terkip yaratmıştır. Bu yönüyle gerçekten orijinal bir edebiyat tarihi vücuda getiren yazar, 2 cilt halinde tasarladığı eserinin birinci cildinde garplılaşma hareketlerinin başlangıcından Muallim Naci'ye kadar olan devreyi konu edinmiştir. Kitabına eski edebiyata dair ufuk

pan yanlışlıklar dile getirilmiş, tıpkı İsmail Habib Sevük gibi Nihad Sami Banarlı'nın da "duyguları, eğilimleri, kişisel görüşleri'nin kitapta yer yer belirginleştiği ve anlatımının "çok zaman ele aldığı konunun dıştan bir övgüsü gibi" olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Hikmet İlaydın, "Resimli Türk Edebiyatı Tarihi", *Türk Dili*, 1 Nisan 1972, c. XXV, sy. 247, s. 9-14.

37 Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1964, 856 s.

38 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, c. I-III, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1965-1966, [c. I, 591 s.; c. II, 607 s.; c. III, 696 s.]; c. IV-V, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı, 1991, [c. IV, 806 s.; c. V, 1024 s.].

39 Buraya kadar kısaca bahis konusu ettiğimiz bütün bu edebiyat tarihleri hakkında derli toplu malumat edinmek için ayrıca bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, s. 478-493; Nurullah Çetin, "Tanzimattan Fuat Köprülü'ye Kadar Bizde Edebiyat Tarihçiliği", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 47-85; M. Orhan Okay, "Edebiyat Tarihi", *DİA*, c. X, s. 403-405.

40 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Ondokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1942, 466 s. Bu eserin düzeltmeler ve ilâvelerle yapılan ikinci baskısı (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1956, xlviii+616 s.) ve sonrakiler birinci baskıyla mukayese edilemeyecek derecede geliştirilmiştir.

41 Asaf Halet Çelebi, "XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi", *Türk Yurdu*, Ağustos 1956, sy. 259, s. 151-154.

açıcı uzun bir girişle başlamış, “Garplılaşma Hareketlerine Umumî Bir Bakış” başlığı altında batılılaşma hareketlerinin başlangıçtan 1789’a, 1789–1807 ve 1826–1839 yılları arasındaki gelişimini medeniyet-edebiyat ilişkisine de dikkat çekerek geniş bir şekilde anlatmıştır. “Edebiyat vak’alarını zaman çerçevesi içinde olduğu gibi sıralamak, birbiriyle olan münasebetlerini ve dışarıdan gelen tesirleri tayin etmek, büyük zevk ve fikir cereyanlarını ayırmak, hulâsa her türlü vesikanın hakkını vererek bir devrin edebî çehresini tespitte çalışmak edebiyat tarihinden beklenen şeylerin en kısa ifadesidir.” diyen Tanpınar, kitap boyunca medeniyet ve edebiyatımızın bugününü hazırlayan düşünce ve hayal değişiminin ne zaman başladığını, nasıl bir seyir takip ettiğini, edebî nevelerin gelişimini, XIX. yüzyılın büyük edebî şahsiyetlerini birbirine yaklaştıran bağları ve bu edebî şahsiyetlerin zamanımıza uzanan yolu nasıl inşa ve tayin ettiklerini büyük bir vukufla adım adım incelemiştir. Dolayısıyla bu esere hâkim olan düşünce, medeniyetle beraber Türk insanının nasıl değiştiği meselesidir.

Burada zikretmemiz gereken bir başka edebiyat tarihi de Agâh Sırrı Levend’in 6 cilt halinde tasarladığı fakat sadece ilk cildini yayımlayabildiği *Türk Edebiyatı Tarihi*⁴² adlı eseridir. Agâh Sırrı bu ilk ciltte edebiyat tarihimizin başlıca sorunları, edebiyat tarihçisi gözü ile edebî eserlerimiz, Arap ve Fars edebiyatları üzerinde geniş bir şekilde durduktan sonra “Edebiyat Tarihimizin Kaynakları” bölümünde Türk edebiyatı tarihinin yerli ve yabancı bütün kaynaklarını alt başlıklar halinde sıralamakta ve bu kaynakların mensup olduğu türler hakkında da derli toplu bilgiler vermektedir. Doğrudan doğruya edebiyat tarihi adını taşımamakla birlikte Kenan Akyüz’ün 1718’den itibaren Osmanlı toplumundaki siyasî ve sosyal gelişmeleri özetleyen bir girişten sonra edebiyatımızın 1860–1923 yılları arasındaki gelişimini Tanzimat Devri Edebiyatı, Servet-i Fünûn Devri Edebiyatı, Servet-i Fünûn Dışındaki Edebiyat, Fecr-i Âtî Devri, Millî Edebiyat Devri başlıkları altında şiir, tiyatro, roman ve hikâye, mizah ve hiciv, edebî tenkit türlerini esas alarak takip eden *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*⁴³ adlı eseriyle Orhan Okay’ın edebiyatımızın batılılaşmasını başlangıçtan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar fikirler, edebî topluluklar, türler ve temalar çerçevesinde ele alıp incelediği ve içinde “yer yer bir edebiyat tarihi özeti sayılabilecek bahisler” barındıran *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*⁴⁴ adlı kitabı ve hatta farklı komisyonlar tarafından hazırlanan *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*⁴⁵ ile *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*⁴⁶ adlı yayınlar da edebiyat tarihi çalış-

42 Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, Ankara: TTK Basımevi, 1973, xxiv+666 s.

43 Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., 1969, 266 s.

44 Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul: Dergâh Yay., 2005, 270 s.

45 Mustafa Isen, Muhsin Macit, Osman Horata ve diğerleri, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yay., 2002, 412 s.

46 Ramazan Korkmaz, Hülya Argunşah, Ali İhsan Kolcu ve diğerleri, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839–200)*, Ankara: Grafiker Yay., 2004, 454 s.

maları arasında yer almaktadır. Ayrıca bu yerli edebiyat tarihlerinin yanında Dr. Alessio Bombacı'nın kaleme aldığı *Storia della letteratura turca*⁴⁷ adlı kitabı da Batı dillerinde yazılan ilk mühim Türk edebiyatı tarihi olarak zikretmek gerekir. Ancak bütün bu denemelere rağmen bugüne kadar Batılı bilimsel metodlarla kapsamlı bir Türk edebiyatı tarihi yazılmadığı bilinen bir husustur.

2. Mükemmel bir Türk edebiyatı tarihi nasıl yazılabilir?

Edebiyat tarihiyle ilgilenen yazarların büyük kısmı bugün itibariyle dört başı mamur bir Türk edebiyatı tarihi yazabilmenin çok güç hatta nerdeyse imkânsız olduğu konusunda ittifak etmiş görünmektedir. Bu konuda ileri sürülen sebepler Ağâh Sırrı Levend,⁴⁸ Mehmet Kaplan,⁴⁹ Faruk Kadri Timurtaş,⁵⁰ Ali Nihad Tarlan,⁵¹ Muhsin Ziya,⁵² Ömer Faruk Akün⁵³ gibi edebiyat tarihçisi ve yazarların kaleme aldıkları yazılarda ana hatlarıyla şu şekilde dile getirilmektedir:

a. Evvelâ edebiyat tarihi için kaynaklık edecek edebî ve fikrî eserlerimizin mahfuz olduğu kütüphaneler, doğru ve eksiksiz birer katalogdan mahrumdur. Bu bakımdan bir eser aranırken çoğu zaman hiç hesapta olmayan bir başka eserle karşılaşmak mümkündür. Zira birçok önemli eser bu tür tesadüfler sonucu fark edilmiştir. Yabancı memleketlerdeki kütüphanelere ait kataloglarda da bu derece olmasa bile yanlışlıklar bulunmaktadır. Şahıslara ait özel kitaplıklarda ve koleksiyonerlerde çok değerli eserlerin ve hatta bazı eserlerin tek nüshalarının bulunduğu da muhakkaktır. Zira isimleri bilindiği halde nüshaları

47 Alessio Bombacı, *Storia della letteratura turca*, Milano: Nuova Accademia editrice, 1956, 526 s. Bu eser hakkında geniş bilgi için bkz. Fahir İz, "Kitaplar Arasında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1 Kasım 1958, c. VIII, s. 130-135; Frederico Barberio, "İtalyan Gözüyle: Türk Edebiyatı Tarihi", *Yeni Ufuklar*, Eylül 1957, c. VI, sy. 62-64, s. 64-68.

48 Ağâh Sırrı Levend, "Türk Edebiyatı Tarihi Nasıl Meydana Gelebilir?", *Türk Dili*, c. I, sy. 1, 1952, s. 3-7; a.mlf., "Türk Edebiyatı Tarihi Nasıl Hazırlanabilir? I", *Türk Dili*, 1 Haziran 1971, c. XXIV, sy. 238, s. 177-181; a.mlf., "Türk Edebiyatı Tarihi Nasıl Hazırlanabilir? II", *Türk Dili*, 1 Temmuz 1971, c. XXIV, sy. 238, s. 261-265; a.mlf. *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, s. 18-25.

49 Mehmet Kaplan, "Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazabilmek İçin", *Hisar*, Kasım 1975, c. XV, sy. 143 (218), s. 3-5.

50 Faruk Kadri Timurtaş, "Türk Edebiyatı Tarihi Ana Kitabı Nasıl Yazılabilir?", *Türk Kültürü*, Mayıs 1963, sy. 7, s. 28-30.

51 Ali Nihad Tarlan, "Edebiyat Tarihi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 1965, c. XIII, s. 12-18. Aynı yazı için ayrıca bkz. a.mlf., *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 1981, s. 21-26.

52 Muhsin Ziya, "Edebiyat Tarihleri Hakkında", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1976, sy. 4, s. 64-68.

53 Ömer Faruk Akün, "Edebiyat Tarihi Bir Milletin Tarihidir", Mehmet Nuri Yardım (haz.), *Kelam ve Kalem*, İstanbul: Perşembe Kitaplığı, 2001, s. 99-126; a.mlf. "Bir Türk Edebiyatı Tarihi Yazmak Mümkün müdür?", *Dergâh*, İstanbul 1990, sy. 1, s. 12-13 ve 18.

hala meçhul olan birçok yazma eserin varlığı bunu kanıtlamaktadır. Kaldı ki basılı eserlerimiz için bile halledilmesi gereken birçok mesele ortada durmaktadır. Meselâ yığınla matbu eserin hicrî yahut rumî tarihlerden hangisini taşıdığı belli olmadığı için yayımlanış tarihi de kesinlik kazanamamakta ve bu durum basılı eserlerimizin edebiyat tarihi yazabilmek için ilk adımlardan biri olması gereken kronolojik tespitini güçleştirmektedir.

b. Yazma ve matbu eserlerimiz dışında edebiyatımızın XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geçirdiği değişim ve gelişimi tespit edebilme noktasında çok mühim yeri olan gazete ve dergi koleksiyonlarındaki malzemeye ulaşmak da kolay bir iş değildir. Değişik kütüphanelerde parça parça yer alan bu koleksiyonlardaki bazı nüshaların eksik olduğu ve maalesef birçok edebî yazının da bazı şahıslar tarafından kesici aletlerle kesilerek alındığı bir vakiadır. Bu eksiklik ve dağınıklığa rağmen bütün bu süreli yayınlardaki edebî malzeme ortaya konulup incelenmeden özellikle son asır Türk edebiyatı tarihini doğru bir şekilde yazabilmek mümkün olamayacaktır. Oysa bu koleksiyonlardaki edebiyat tarihi malzemesinin bibliyografyası bile tam olarak hazırlanmış değildir.

c. Edebiyat tarihi yazımında mutlaka müracaat edilmesi gereken arşiv belgeleri⁵⁴ bugün bile bütünüyle istifadeye açılmış değildir. Bununla beraber Türklerin tarih boyunca çeşitli şekillerde temas kurduğu ve bu münasebetle kültürel açıdan etkilediği yahut etkilendiği⁵⁵ diğer milletlerin arşivleri ve yazılı kaynakları da bu konuda ayrı bir öneme sahiptir. Onlara ulaşmakta çeşitli güçlük ve sıkıntılar mevcuttur. Bununla beraber Türk edebiyatı tarihi yazımında Orta Asya, Kafkaslar, Anadolu, Doğu ve Kuzey Afrika, Balkanlar, Macaristan ve Karadeniz'in kuzeyini de içine alan çok geniş bir coğrafya içinde teşekkül etmiş olan bir edebiyatın tarihini takip etmek ve incelemek mecburiyeti söz konusudur ve bu da pek kolay bir iş değildir.⁵⁶

d. Edebiyat tarihi yazımında elde bulunması gereken ana malzemelerden olan biyografik ve monografik çalışmalar çok azdır. Bununla beraber en meşhur şair ve yazarlar üzerine yazılmış monografilerin bile gerekli vesikalar görülmeden aceleyle yazılmış olmaları hasebiyle çok defa sığ ve basit oldukları görülür. Bu monografilerde hem sanatkârların şahsiyetlerinin, hem de eserlerinin teşekkülünde tesirli olan hususî şartlar konusunda ciddi incelemelere rastlanmaz. Çünkü böyle bir dikkat, siyaset bilim, sosyoloji, psikoloji, iktisat, tarih, tenkit, mukayese gibi birçok bilimsel disiplinle ilişki kurmayı zorunlu kılar ve çok yönlü bir donanım ve araştırma gerektirir.

54 Türk edebiyatı tarihi yazımında arşivlerin önemi konusunda bkz. İsmail E. Erünsal, "Türk Edebiyatı Tarihinde Kaynak Olarak Arşivlerin Değeri", *Türkiyat Mecmuası*, 1977-1979, c. XIX, s. 213-222.

55 Bu konuda bir örnek olmak üzere bkz. Adülkadir İnan, "Türk Edebiyatı Tarihi Üzerine Rus Baskısı", *Türk Yurdu*, Ocak 1960, sy. 280, s. 41-42.

56 Bu konuda ayrıca bkz. Banu Muhyeva, "Türk Edebiyatı Tarihinin Ortak Meseleleri", *Bilgi*, Kış 1997, sy. 4, s. 70-78.

e. Edebiyat tarihimizin metot meselesi de henüz halledilmemiştir. Zira edebiyat tarihi çalışmalarında takip edilecek yöntemler, Türk edebiyatı tarihi için hayli karmaşıktır. Bilindiği gibi edebiyat tarihi incelemelerinde genetik, estetik, psikolojik ve sosyolojik olmak üzere belli başlı dört çeşit metot vardır. Ayrıca bu metotların işe gelen kısımlarını alarak duruma ve ihtiyaca göre meydana getirilen eklektik bir metot daha söz konusudur. Bizde bugüne kadar umumiyetle sosyolojik metot kullanılmıştır. Ancak Batı'da ortaya konan bilimsel metotları birebir uygulamak suretiyle her ihtiyaca cevap verebilecek bir Türk edebiyatı tarihi yazmak oldukça güçtür. Zira Lanson'un özellikle Fransız edebiyatı tarihi için yazmış olduğu "Edebiyat Tarihinde Usul" başlıklı makalesiyle bizim edebiyat tarihimizde takip edilmesi gereken usulü mukayese eden Köprülü, aradaki farkları ve karşımıza çıkan güçlükleri belirledikten sonra şöyle bir sonuca ulaşmaktadır: "Edebî metinleri anlamak, şahsî ve orijinal unsurları, her sanatkârda rastlanan o devre ait müşterek unsurlardan ayırt etmek için onları birbiriyle mukayese etmek, edebî eserlerin menşelerinden itibaren tekâmül şeklini ve değişik taraflarını ve bunda tesir icra eden muhtelif nevide amilleri göstermek, nihayet her fert veya her zümrenin fikrî, manevî ve ahlâki hayatının o muhit ile münasebetlerini bulmak, eski devirlerimizde o devir edebiyat ve İslâmî ilimlerinin bizdeki tesirlerini, bulunduğumuz devirde ise Garp tesirlerini dereceleriyle kayıt ve zapt etmek... Bu uzun ve zahmetli çalışma yolunda muvaffakiyetle ilerlemek için muhtelif birtakım tarzlara müracaat olunabilir; subjektif ve hissî intibalara dayanan bir tahlil, makul ve uygun usuller olmakla beraber kâfi değildir: Maddî vesikalar, haricî tahliller ile meydana çıkabilecek noktaları indî hükümlerle tefsir etmemek için matbu olmayan metinlerin tedkiki, kitabiyat, takvimiyat, teracim, metinler tenkidi, lisan tarihi, ilimler ve felsefe tarihi, âdetler tarihi, güzel sanatlar tarihi, siyasî tarih, hatta arkeoloji gibi sair bütün tarihî ilimlere müracaat iktiza eder. Her hususî mevzu hakkında elde edilebilecek basılmış basılmamış bütün vesikaları elde ettikten sonra icap eden noktalarda diğer ilimlerin yardımına müracaat edilerek uzun tahliller neticesinde bir mütebahhirâne terkip vücuda getirilmelidir; o muhtelif vesika ve bilgilerin kıymet derecelerine uygun surette tertibi, edebiyat tarihçisinin kudret ve istidadına, manevî zenginliğine bağlı ve pek tabii olarak bir kat'î usulden mahrumdur."⁵⁷

f. Edebiyat tarihi yalnızca büyük şahsiyetler ve eserleri üzerinde durmaz. Çok geniş bir saha üzerinde çalışan edebiyat tarihçisinin faaliyeti birleştirici bir faaliyetdir. Ancak terkip yapabilmek için tahlil çalışmalarının bitmiş olması ve ilk malzemenin elde bulunması şarttır. Yani bir edebiyat tarihi ancak eserler, şahıslar, edebî türler, devirler ve çeşitli meseleler üzerinde inceleme, araştırma ve tahliller yapıldıktan, monografiler yazıldıktan, biyografik, bibliyografik her türlü malûmat bir araya getirildikten sonra yazılabilir. Bununla beraber ayrıca ciddî ve bilimsel bir edebiyat tarihinin metin incelemesi ol-

57 Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı Tarihinde Usul", a.mlf., *Edebiyat Araştırmaları 1*, s. 25.

maksızın yazılamayacağı gerçeğini de kabul etmek gerekir. Bugün özellikle Batı ülkelerinde yalnız edebiyat değil başka sahalarda yazılmış eserler de yepyeni yöntemlere göre incelenmekte ve yöntem tartışmaları sürekliliğini korumaktadır.⁵⁸ Edebiyat tarihi yazımında müracaat edilmesi zorunlu olan sosyoloji, psikoloji, felsefe, estetik ve diğer disiplinlerdeki gelişmeler edebiyata bakış tarzını sürekli yenilediği gibi metin incelemelerinde büyük katkısı olan dil ve yapı araştırmaları da yeni ufuklar açmaktadır. Zira metin, edebiyat tarihinde en önemli malzemedir ve metin tahliline dayanmayan bir edebiyat araştırması eksik kalmaya mahkûmdur.

Sonuç olarak bütün bu hususlar, burada sıralayamadığımız daha başka birçok tali meseleyle beraber göz önüne alındığında, dört başı mamur bir Türk edebiyatı tarihinin ne kadar donanımlı olursa olsun tek bir yazar tarafından kaleme alınmasının teknik olarak imkânsızlığını, böylesine girift bir labirentin içinden uzun soluklu ve meşakkatli bir mesaiyle ancak geniş ve yetkin bir ekip tarafından çıkılabileceğini göstermektedir.⁵⁹

The Most Complicated Labyrinth of the History of Our Civilization: History of Turkish Literature

Nuri SAĞLAM

Abstract

The aim of this paper is to provide the mainlines for the history of the Turkish literature as well as the reasons for the absence of a history of the Turkish literature that is able to answer to all needs. Consented by all authors interested in the history of literature, these reasons also point to how and under what circumstances a comprehensive history of the Turkish Republic can be constructed.

Keywords: Literature, History of the Turkish Literature, Books on the History of Literature, Questions on the History of Literature

58 Bu konuda bkz. Philippe Van Tieghem, "Edebiyat Tarihinde Usul Hakkında Bir Münakaşa", çev. Cevdet Perin, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 30 Kasım 1948, c. III, sy. 1-2, s. 163-176; a.mlf, "Edebiyat Tarihinde Yeni Usuller", çev. Cevdet Perin, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3 Mart 1949, c. III, sy. 3-4, s. 307-332.

59 Yurt dışında yazmak mecburiyetinde kaldığım böyle bir yazı için gerekli bütün kaynaklara ulaşamadığımı ve bu yüzden yazıda birçok eksiklik ve kusur bulunduğunu belirtmek isterim. Bununla beraber kullandığım mevcut malzemenin temininde yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşım Şemsettin Şeker Beyefendiye teşekkür etmeyi de bir borç bilirim.

Medeniyet Tarihimizin En Girift Labirenti: Türk Edebiyatı Tarihi

Nuri SAĞLAM

Özet

Bu yazıda Türk edebiyatı tarihi çalışmalarının tarihi ve bugüne kadar bütün ihtiyaçlara cevap verebilecek dört başı mamur bir Türk edebiyatı tarihi yazılmayışının sebepleri ana hatlarıyla takip edilmeye çalışılmıştır. Edebiyat tarihiyle ilgilenen bütün yazarların ittifakla üzerinde birleştiğı bu sebepler, kapsamlı bir Türk edebiyatı tarihinin nasıl ve hangi şartlarda kaleme alınabileceğine de işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Türk Edebiyatı Tarihi, Edebiyat Tarihi Kitapları, Edebiyat Tarihinin Meseleleri.

